

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 20 stycznia 2012 r.

Poz. 428

UCHWAŁA Nr XIII/67/2011

RADY GMINY W BORKOWICACH

z dnia 22 grudnia 2011 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Borkowice na lata 2010-2013”.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 1, ust. 3-4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), po zaopiniowaniu przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (postanowienie Nr 239/DR/10 znak: r.4180-2207/9/10/WB z dnia 04.08.2010r.) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Borkowice na lata 2010-2013”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Borkowice.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia.

Przewodniczący Rady:
Tomasz Zdral

Załącznik Nr 1
do Uchwały Nr XIII/67/2011
Rady Gminy w Borkowicach
z dnia 22 grudnia 2011r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2010- 2013 DLA GMINY BORKOWICE

SPIS TREŚCI

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury
 - 4.2. Strategiczne cele polityki województwa i powiatu w zakresie opieki nad zabytkami
 - 4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020
 - 4.2.2. Strategia rozwoju powiatu przysuskiego na lata 2005- 2015
 - 4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego
 - 4.2.4. Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2006-2009
5. Strategiczne cele polityki gminy w zakresie opieki nad zabytkami
 - 5.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Borkowice
6. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa krajobrazu kulturowego gminy
 - 6.1. Charakterystyka regionu radomskiego i gminy Borkowice
 - 6.2. Rys historyczny gminy
 - 6.3. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego gminy
 - 6.3.1 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
 - 6.3.2 Charakterystyka obiektów wpisanych do rejestru zabytków
 - 6.4 Stanowiska archeologiczne
 - 6.5 Miejsca Pamięci Narodowej
 - 6.6 Stan zachowania i zagospodarowania zabytków oraz rodzaje zagrożeń
 - 6.7 Obiekty kwalifikujące się do wpisania w rejestrze zabytków
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń
 - 7.1. Analiza SWOT
 - 7.2. Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
9. Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Bibliografia

Wykaz zweryfikowanej Gminnej Ewidencji Zabytków

Wykaz zweryfikowanej ewidencji stanowisk archeologicznych

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe- wytwory rąk ludzkich i pamięć o ważnych wydarzeniach historycznych- powinno być zachowane ze względu na społecznie akceptowane wartości historyczne, artystyczne, przyrodnicze czy religijne, mające znaczenie dla tożsamości narodu i społeczności lokalnej oraz dla ciągłości zrównoważonego rozwoju.

W ostatnim czasie rośnie świadomość znaczenia jakie dziedzictwo kulturowe posiada w kształtowaniu wizerunku gminy. Utrzymane w dobrym stanie zabytki, zrewaloryzowane układy przestrzenne, są nie tylko łącznikiem z historią, ale potrzebnym elementem teraźniejszości. Ochrona zabytków, miejsc pamięci związana z ochroną przyrody i rozwojem cywilizacyjnym pozwala w sposób zrównoważony prowadzić politykę na szczeblu gminy w zakresie ładu przestrzennego.

Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami w pierwszym rzędzie służy określeniu zasobów zabytkowych gminy, stanu zachowania i zagospodarowania, wskazanie wartości jakie niosą. Ponadto powinien on zawierać zakres działań pozwalających wprowadzić skuteczny system ochrony dziedzictwa kulturowego (zabytków), co skutkuje również określeniem zasad współpracy z urzędem konserwatorskim, lokalnymi organizacjami społecznymi oraz zasad komunikacji z lokalną społecznością (mieszkańcami, inwestorami, właścicielami zabytków), która jest głównym odbiorcą programu. Zachowane dziedzictwo kulturowe, właściwie zagospodarowane staje się wizytówką gminy i przesądza o jej atrakcyjności.

Opracowanie Gminnego programu opieki nad zabytkami nie może być traktowane jako kolejny dokument, jako realizacja kolejnego zadania ustawowego. Ma on pomagać w inicjowaniu działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, właściwe ich użytkowanie oraz eksponowanie walorów krajobrazu kulturowego. A Gmina Borkowice posiada wiele cennych obiektów, choćby założenie pałacowo- parkowe, kościół parafialny z historycznym wyposażeniem, spichlerz podworski, czy Nepomucen XVIII wieczny w Borkowicach, jak również drewniany dwór z parkiem i leśniczówka w Rzucowie. Ponadto krajobraz kulturowy związany jest z ukształtowaniem i charakterem terenu, co wyróżnia gminę i stanowi propozycję dla odwiedzających i planujących zamieszkanie.

Wypracowanie systemu ochrony dziedzictwa i kulturalnego i włączenie go do strategii przestrzennej gminy przyczyni się do jej pełniejszego rozwoju, poprawy jej atrakcyjności i właściwego zarządzania zgodnie ze standardami europejskimi.

Na koniec należy przypomnieć, że opieka nad zabytkami (zachowanie dziedzictwa kulturowego dla obecnego pokolenia i przyszłych pokoleń) jest obowiązkiem społecznym.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Obowiązek sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami nakładają na Gminę przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w Ustawy, Wójt sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami. Gminny Program Opieki nad Zabytkami podlega uchwaleniu przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Po zatwierdzeniu dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu Wójt Gminy sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

Cele Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami określa art. 87 ust. 2 cyt. Ustawy, tj.:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych oraz opieka nad zabytkami,

- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.

Deklaracja ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera art. 5, art. 6 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r. (Dz.U. z 1997r. Nr 78, poz. 483, z 2001r. Nr 28, poz. 319, z 2006r. Nr 200, poz. 1471)

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001r., Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) art. 7 ust. 1 pkt 9 Gmina realizuje zadania własne mające na celu zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmujących m.in. sprawy kultury w tym, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r. (Dz.U. z 2003r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

Zgodnie z art. 3 pkt 1 zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania, podlegają:

zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

Ustawa nakłada na Gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16)
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18)
- obowiązek prowadzenia przez Wójta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4)

- w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki wpisane do rejestru zabytków, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 22 ust. 5)
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art.71)
- prawo ubiegania się przez Gminę dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73)
- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art.81)
- sporządzanie przez Wójta i przyjmowanie przez Radę Gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego co dwa lata Wójt przedstawia sprawozdanie Radzie Gminy (art. 87). Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami (art. 21).

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- 1) Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz.U. z 2008r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.)
- 2) Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.)
- 3) Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz.U. z 2004r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.)
- 4) Ustawie z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.)
- 5) Ustawie z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane (Dz.U. z 2006r. Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.)

Art.3. ust. 3 posiada brzmienie: „W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.”

- 6) Ustawie z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2001 Nr 13, poz 123)

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- 1 Ustawy z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (Dz.U. z 1997r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.)
2. Ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.)

Zasady ochrony materiałów archiwalnych regulują przepisy:

3. Ustawy z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2006r. Nr 97, poz. 673 z późn. zm.)
- 7) Ustawie z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001r. Nr 142, poz. 1591, z późn. zmianami).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ochrona i opieka nad zabytkami jest istotnym elementem polityki kulturalnej państwa. W celu stworzenia warunków niezbędnych do jej realizacji Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W dokumencie tym określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

W 2004 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przyjął harmonogram prac do opracowania Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Za zadanie priorytetowe polityki Państwa w dziedzinie ochrony zabytków uznano stworzenie mechanizmów pozwalających na dostosowanie tej sfery życia do warunków gospodarki rynkowej w celu zapewnienia pełnej ochrony narodowego dorobku kulturowego oraz wskazaniu możliwości zasad funkcjonowania ochrony zabytków w zjednoczonej Europie.

Celem programu jest wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W związku z tym stworzono wykładnię porządkową ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich.

- 1) Zasada *Primum non nocere*
- 2) Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych)
- 3) Zasady niezbędnej ingerencji (powstrzymanie się od działań niekoniecznych)
- 4) Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to i tylko to co na oryginał działa niszcząco
- 5) Zasada czytelności i odróżnialności ingerencji
- 6) Zasada odwracalności metod i materiałów
- 7) Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W trakcie prac nad programem przyjęto poniżej podane tezy dotyczące jego zakresu:

- 1) Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami, ocena stanu zabytków ruchomych i nieruchomych, pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa, ocena stan służb konserwatorskich, opieki nad zabytkami oraz uregulowań prawnych.
- 2) Działania o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, polityką przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
- 3) System finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
- 4) Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania: dokumentowanie, monitorowanie, ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.
- 5) Kształcenie i edukacja, kształcenie specjalistyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników.
- 6) Współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca z obszarze Europy Środkowej.

4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004r., jego przedłużenie czyli „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 przyjęto w 2005 roku. Powyższe dokumenty służą wdrożeniu Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego.”

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013, obejmuje wszystkie sfery i zagadnienia związane z funkcjonowaniem kultury. W ramach prac nad Dokumentem określono nową misję, którą w ramach przedstawionych założeń do strategii, wypełniać powinny instytucje zarządzające, pośredniczące, finansujące, współpracujące oraz wnioskodawcy.

Misją tą jest: *Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.*

Omawiany dokument wśród najważniejszych celów strategicznych państwa w zakresie ochrony zabytków wymienia:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,

- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej,
- ograniczenie uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie

Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały określone następująco:

- 1) Państwo powinno realizować zadania z zakresu kultury poprzez działania Ministra Kultury oraz działania jednostek samorządu terytorialnego.
- 2) Wydatki publiczne na kulturę w Polsce powinny wzrosnąć.
- 3) Minister Kultury realizuje zadania własne poprzez narodowe programy kultury, narodowe instytucje kultury, placówki badawczo-rozwojowe, wyspecjalizowane instytucje typu arm's length oraz zlecanie zadań instytucjom samorządowym i pozarządowym.
- 4) Budżet Ministra Kultury powinien być adekwatny do nowych działań. Ze względu na ograniczenia budżetu państwa winno poszukiwać się pozabudżetowych środków finansujących kulturę. W tym celu proponuje się uzupełnienie istniejącego modelu finansowania kultury o rozwiązania stosowane w Europie, tworzące fundusze celowe dla realizacji polityk w poszczególnych obszarach kultury.
- 5) Państwo, w tym Minister Kultury, powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach.
- 6) Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach.
- 7) Zwiększyć powinna się społeczna partycypacja w sferze odpowiedzialności za kulturę, m.in. poprzez uspołecznienie decyzji podejmowanych w sferze kultury w regionach (lokalne strategie kulturalne, społeczne ciała opiniujące funkcjonowanie instytucji kultury). Wzrosnąć powinna również rola organizacji pozarządowych, poprzez równouprawnienie ich w dostępie do środków publicznych na zadania w sferze kultury.
- 8) Unowocześnienie procesu zarządzania sferą kultury i usług kulturalnych.
Wszystkie zaplanowane działania zaprogramowane w strategii powinny być dostępne dla mniejszości narodowych oraz instytucji prowadzonych przez te społeczności w celu pielęgnowania różnorodności kulturowej i ich tradycji jako dorobku polskiej kultury.
10. Rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów jest podstawą dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych, wykorzystujących (i działających na ich rzecz) elementy dziedzictwa kulturowego, aktywność instytucji kultury oraz skoncentrowane wokół tych instytucji przemysły kultury.
11. Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 są:
 - a) promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
 - b) ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków,
 - c) rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy,
 - d) wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,
 - e) stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.
12. Zwiększenie samodzielności instytucji kultury, także w znaczeniu ekonomicznym oraz wyposażenie ich w odpowiednie narzędzia finansowe, wpłynie pozytywnie na ich efektywność i konkurencyjność na rynku usług kulturalnych oraz na samodzielność programową.

13. Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).
14. W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i jednostki samorządu i instytucji kultury powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.
15. Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały poddane publicznej dyskusji z udziałem przedstawicieli środowisk twórczych, jednostek samorządu terytorialnego i partnerów społecznych. Strategia została uzupełniona o wnioski z tej dyskusji i zostanie przedstawiona do zatwierdzenia przez Radę Ministrów jako program działań na lata 2004–2013. Strategia zawiera działania instytucjonalne, organizacyjne, prawne, finansowe i kontrolne, wraz ze wskazaniem jednostek odpowiedzialnych za realizację tych zadań oraz potrzeb finansowych Ministra Kultury do realizacji strategii i źródła ewentualnego pochodzenia pozostałych środków. Integralną częścią strategii są narodowe programy kultury: „Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki”, „Rozwój instytucji artystycznych na lata 2004-2013”, „Wspieranie debiutów i rozwój szkół artystycznych Maestria na lata 2004-2013” oraz „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”.

4.2. Strategiczne cele polityki województwa i powiatu w zakresie opieki nad zabytkami.

4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020.

Strategia rozwoju województwa, stanowi główne narzędzie polityki regionalnej wytycza kierunki i cele działań podejmowanych przez władze województwa, a ich zakres w istotny sposób determinuje procesy rozwojowe regionu. Jest też ważnym punktem odniesienia dla powstających na poziomie województwa dokumentów programowych i planistycznych, w tym regionalnego programu operacyjnego, strategii sektorowych, programów, planów i działań.

Dotychczasowa Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego, została uchwalona w 2001 roku. Aktualizacji dokumentu dokonano w dniu 29.05.2006r. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego wyznacza perspektywę rozwoju regionu do 2020r.

Dążenia i aspiracje władz województwa określa misja strategiczna:

„Mazowsze jako najbardziej rozwinięty gospodarczo region w Polsce podejmuje uczestnictwo w rywalizacji z innymi rozwiniętymi regionami, poprzez eliminowanie dysproporcji rozwojowych, rozwój nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy oraz zapewnienie mieszkańcom Mazowsza optymalnych warunków do rozwoju jednostki, rodziny, jak i całej społeczności, przy jednoczesnym zachowaniu spójnego i zrównoważonego rozwoju.” Uszczegółowienie jej istoty zawierają poszczególne cele Strategii, wyznaczające najistotniejsze kierunki działań.

Zamierzeniami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego w zakresie kultury i turystyki są promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionu a także kreowanie i promocja jego produktu.

Celem działań promocyjnych jest budowanie trwałego i stabilnego wizerunku Mazowsza, którego dynamiczny rozwój oparty jest na wysokich walorach kulturowych materialnych i niematerialnych oraz przyrodniczych. Wymiernym efektem prowadzonej promocji będzie, zwiększenie wartości turystycznych regionu oraz aktywizacja obszarów wiejskich.

W tym celu podjęte zostaną następujące działania:

- wzmocnienie dotychczasowych kierunków działań samorządu propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie,
- rewitalizacja zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych,

- wsparcie tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych,
- rozwój sieci szlaków turystycznych w obrębie województwa mazowieckiego, w tym sieci dróg o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych oraz ich włączenie do sieci w sąsiednich województwach,

Główne zamierzenia strategiczne dotyczące turystyki i kultury obejmują:

- promowanie turystyki i sportów wodnych poprzez wyznaczanie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej,
- rozwijanie zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej,
- utworzenie, we współpracy z samorządami lokalnymi, regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego, dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie,
- tworzenie dogodnych warunków do rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja,
- promocja wartości turystycznych regionu przy użyciu reklamy i upowszechniania wiedzy we współpracy z organizatorami turystyki,
- promowanie bogactwa Kampinoskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, unikalnych tradycji: kurpiowskich, łowickich, podlaskich, kołbielskich oraz innych, czemu służyć będą organizowane wystawy twórczości regionalnej,
- wspieranie inicjatyw mających na celu promocję działalności sprzyjającej integracji Mazowsza, jako regionu o bogatej historii, wartościach przyrodniczych i wyrazistej tożsamości,
- wspieranie działalności Biura Przedstawicielskiego Województwa Mazowieckiego w Brukseli, które umożliwia efektywną promocję Mazowsza w Unii Europejskiej.
- zorganizowanie Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz lokalnych organizacji turystycznych;
- powołanie Centrum Folklorystycznego skupiającego najciekawsze i unikalne wytwory kultur regionalnych,
- wydawanie publikacji promocyjnych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku regionu w mediach

Kształtowanie tożsamości regionu oraz kreowanie i promocja jego produktu regionalnego, w założeniach strategii przyczyni się do budowania i wzmacniania tożsamości, atrakcyjności i promocji regionu w wymiarze krajowym i europejskim.

W związku z tym zostaną podjęte następujące działania polegające na:

- utworzenie instytucjonalnych ram, np. za pomocą regionalnego systemu certyfikacji, dla wspierania rozwoju marek regionalnych (np. tradycyjnych produktów żywnościowych czy produktów turystycznych),
- wspieraniu organizacji i stowarzyszeń regionalnych i lokalnych, które nie tylko kultywują wartości tradycyjne, ale również kreują aktywne postawy społeczne, lokalny patriotyzm, a także integrują społeczności lokalne w dostosowywaniu się do nowych warunków społeczno-gospodarczych,
- ochronie i promocji, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym miejscowości o charakterystycznej unikalnej drewnianej zabudowie letniskowej położonej wzdłuż tzw. linii otwockiej), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast,
- promocji unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem,
- wspieraniu rozwoju dziedzin nauki, w tym humanistycznych, mających istotny wpływ na zachowanie i popularyzację dziedzictwa kulturowo-historycznego Mazowsza,
- kreowaniu regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej,
- pielęgnowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji i zwyczajów, znajomości historii regionu,

- wprowadzeniu zintegrowanego systemu informacji kulturalnej, promującego dziedzictwo kulturowe i tradycję, funkcjonującego jako portal internetowy, dzięki któremu podawane będą informacje o wydarzeniach kulturalnych, wystawach, targach regionalnych, krajowych i zagranicznych promujących Mazowsze,
- promocji odrębności historyczno-kulturowej Mazowsza, nurtów kultury ludowej i wysokiej, dążąc do zahamowania pogłębiającej się dysproporcji między nimi poprzez aktywne wsparcie ośrodków i środowisk lokalnych, a także poprawę dostępu do kultury skupionej w Warszawie dla ludności spoza stolicy,
- organizowaniu okolicznościowych i stałych imprez lokalnych (targów, festiwali, konkursów),
- podjęciu szerszych działań promocyjnych wśród regionów polskich i europejskich,
- prezentowaniu szerokiej oferty związanej z kulturą regionu (obrzędy, rękodzieło, tradycje, kapele i zespoły folklorystyczne) oraz opracowanie katalogu ofert produktów regionalnych,
- ekspozycji regionalnych produktów ekologicznych i turystycznych, uwzględniających lokalne tradycje (przykładowo palmy kurpiowskie, wycinanki kołbielskie, czy strój łowicki), związanych z krajobrazem (wierzba, bocian) lub kulturą (Chopin i Żelazowa Wola),
- upowszechnianiu wiedzy o regionie poprzez organizowanie seminariów, debat, dyskusji oraz imprez

4.2.2. Strategia rozwoju powiatu przysuskiego na lata 2005-2015

Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Radomskiego zatwierdzony w 2007r. ukazuje aktualną sytuację powiatu radomskiego w zakresie środowiska naturalnego, zagospodarowania przestrzennego, gospodarki, sfery społecznej oraz dziedzictwa kulturowego. Omawia główne zadania stojące przed samorządem ustala ich hierarchię, omawia rodzaje inwestycji i rozwiązań oraz źródła ich finansowania.

Opracowanie ma posłużyć możliwie szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu rozwoju, wyodrębnieniu uwarunkowań sprzyjających rozwojowi, bądź też rozwój ograniczających, określeniu mocnych i słabych stron powiatu.

Wśród problemów występujących na obszarze dziedzictwa kulturowego dokument wymienia m.in. niedoinwestowanie w obiekty kulturowe oraz brak spójnego, regionalnego systemu obszarów chronionych, jak również pośrednio niewykorzystanie potencjału turystycznego powiatu oraz niski standard oferowanych usług turystycznych i rekreacyjnych.

Warunkami sprzyjającymi poprawie sytuacji w powiecie są m.in. promowanie walorów turystycznych krajobrazowych, zabytkowych i historycznych oraz wyznaczenie terenów na działalność turystyczną.

Wśród priorytetów strategii wymieniany jest rozwój turystyki, agroturystyki i rekreacji, z uwzględnieniem ochrony zabytków.

Celami strategicznymi w tym zakresie są:

Poprawa stanu środowiska naturalnego

Podniesienie estetyki powiatu

Ochrona obiektów kulturowych i przyrodniczych

Wzbogacenie oferty turystycznej

Informacja i promocja turystyczna

4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa stanowi podstawowy dokument wyznaczający cele i kierunki rozwoju regionu w układzie przestrzennym. Dokument zawiera uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne rozwoju województwa mazowieckiego, cele oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego, w tym inwestycje celu publicznego o charakterze ponadregionalnym. Aktualnie obowiązujący plan zagospodarowania przestrzennego przyjęty został uchwałą Sejmiku Województwa Mazowieckiego w dniu 7 czerwca 2004r.

Plan zagospodarowania przestrzennego stanowi wykładnię polityki przestrzennej województwa. Podstawowym celem tej polityki jest stworzenie warunków do osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju poprawy życia oraz zwiększenia konkurencyjności regionu.

Głównym celem planu jest określenie polityki przestrzennej Mazowsza polegającej na ustaleniu zasad organizacji struktury przestrzennej województwa w zakresie: podstawowych elementów sieci osadniczej, rozmieszczenia infrastruktury technicznej i społecznej, wymagań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Celem polityki planu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza. Polityka ta jest adresowana przede wszystkim do rejonów miast i miejscowości charakteryzujących się najcenniejszymi układami urbanistycznymi, wartościami krajobrazowymi, tradycją historyczną i zabytkowymi obiektami architektonicznymi. Efektem tej polityki jest postulat objęcia ochroną prawną cennych krajobrazów kulturowych; krajobrazu kulturowego wsi i małych miast; zespołów budownictwa drewnianego; ośrodki tożsamości regionu; układów ruralistycznych i urbanistycznych; miejsc pamięci narodowej.

W sferze kultury niematerialnej polityka województwa będzie realizowana przez: propagowanie wiedzy o regionie i małych ojczyznach; pielęgnowanie odrębności kulturowej i wspieranie tożsamości ludowej; promowanie walorów kulturowych regionu oraz regionalnego folkloru poprzez różne formy organizacji imprez folklorystyczno-kulturowych oraz informowanie w mediach i wydawnictwach docierających do szerokiej rzeszy odbiorców; edukację w zakresie historii regionu i jego tożsamości kulturowej; wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększenia możliwości edukacyjnych zapoznania się z dorobkiem kultury regionalnej i spuścizny kulturowej

4.2.4. Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2006-2009.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2006-2009 opracował Zespół powołany przez Marszałka Województwa Mazowieckiego zarządzeniem Nr 168/2004 z dnia 24 listopada 2004 roku. Dokument został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą Nr 226/05 dnia 19 grudnia 2005r.

Założeniem strategicznym programu jest: *Utrwalenie dziedzictwa kulturowego regionu w celu budowania tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej Mazowsza w kraju i za granicą w połączeniu z aktywizacją obywatelską i zawodową społeczności lokalnych; kreowanie turystycznych pasm przyrodniczo – kulturowych.*

W ramach programu określono pięć celów operacyjnych, oraz szereg konkretnych zadań przypisanych poszczególnym działaniom.

Cele operacyjne:

I. Zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej regionu.

- opieka nad zabytkami nieruchomymi-rozpoznanie i weryfikacja zasobów środowiska kulturowego,
- integracja systemów ochrony krajobrazu, przyrody i dziedzictwa kulturowego,
- eksponowanie zabytków o szczególnej wartości (ośrodków krystalizujących regionalny krajobraz kulturowy; ważniejszych stanowisk archeologicznych, zabytków ruchomych zwłaszcza wytworów sztuki czy rzemiosła ludowego,
- zapobieganie degradacji zabytków (wspieranie rewaloryzacji obiektów zabytkowych i działań służących opiece nad zabytkami; opracowanie zasad współpracy samorządów: wojewódzkiego, gminnych i powiatowych przy realizacji zadań ochrony zabytków, zwłaszcza warunków i form współpracy z właścicielami zabytków, opracowanie zasad postępowania w sytuacjach kryzysowych zagrożenia materialnego,
- istnienia zabytków i ich wdrażanie; budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zabytków; prowadzenie stałej współpracy z WUOZ w zakresie opracowania i monitorowania listy zabytków zagrożonych w istnieniu,
- kształtowanie postaw promujących działania chroniące zabytki (upowszechnianie standardów wytycznych do prac konserwatorskich, restauratorskich, zabezpieczających, ratowniczych i interwencyjnych.

II. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wsi i miast historycznych.

- wypracowanie modelu wdrażania lokalnych programów rewitalizacji centrów małych miast historycznych,
- promowanie tradycyjnych wzorów lokalnej architektury,
- wspieranie rewitalizacji zespołów ruralistycznych i urbanistycznych

III. Utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców.

- kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza z uwzględnieniem specyfiki lokalnej,
- wykorzystanie tożsamości i wartości dziedzictwa jako elementu rozwoju regionalnego i lokalnego,
- wspieranie działań organizacji pozarządowych w realizacji zadań związanych z edukacją regionalną,
- wspieranie twórczości artystycznej, ludowej o znaczeniu lokalnym, regionalnym i ogólnonarodowym,
- promowanie najlepszych rozwiązań w zakresie realizacji programów edukacyjnych o historii regionu

IV. Promocja walorów kulturowych Mazowsza z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.

- opracowanie i wdrażanie systemu informacji o najcenniejszych zabytkach regionu ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy,
- wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększania dostępności dorobku kultury regionalnej,
- promocja kultury ludowej,
- wykorzystanie tożsamości kulturowej jako elementu marketingowego

V. Zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych – kreowanie pasm przyrodniczo – kulturowych.

- kreowanie pasm przyrodniczo-kulturowych w województwie ze szczególnym uwzględnieniem szlaków nadrzecznych,
- wspieranie działań dotyczących komercyjnego wykorzystania obiektów zabytkowych na cele kulturalne, turystyczne

5. Strategiczne cele polityki gminy w zakresie opieki nad zabytkami.

5.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Borkowice

6. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa krajobrazu kulturowego gminy.

6.1. Charakterystyka regionu radomskiego i gminy Borkowice

Region radomski, pod względem geograficzno – przyrodniczym, położony jest na obszarze Niziny Środkowopolskiej. Jego południowy kraniec tj. dolina rzeki Kamiennej obejmuje Wyżynę Środkowomałopolską. Teren ten położony w dorzeczu Wisły i przecięty jej lewymi dopływami: Kamienną, Iżanką, Radomką, Pilicą, Zwoleńką. Tereny te były gęsto zalesione. Na północy od Ryczywołu, po Tczów i Zwoleń na południu oraz od rzeczki Pacyny w okolicach Radomia na zachodzie po Wisłę na wschodzie rozciągała się Puszcza Jedleńska.

Już we wczesnym średniowieczu wykształciła się wyraźna specyfika osadnictwa na tym terenie. Było ono ograniczone barierami naturalnymi: bagnistą doliną rzeki Kamiennej, nie zasiedlonym pasmem puszczy przylegającym do lewego brzegu Wisły porastającej również nie zasiedlone Zapilcze tj. pas ziemi między rzekami Pilicą i Radomką. Te naturalne bariery tworzyły w terenie skupiska osadnicze, łączące się z sąsiednimi ośrodkami tylko od zachodu poprzez gęste osadnictwo nad Radomką. Niewątpliwie kwestią sporną pozostaje przynależność tego terenu do Małopolski lub Mazowsza, która wywarła ogromne znaczenia w historii regionu. Ziemie te stanowiły pogranicze małopolsko-mazowieckie i wyraźny podział zarysował się wyraźnie najpełniej w okresie długich sporów dzielnicowych w XII i XIII wieku. Ziemie pomiędzy Pilicą a Kamienną weszły na mocy postanowień Bolesława Krzywoustego z 1139 roku w skład dzielnic sandomierskiej we władanie jego syna Henryka. W 1167, po śmierci księcia sandomierskiego, roku nastąpił podział tej dzielnicy pomiędzy synów Krzywoustego: Bolesława Kędzierzawego a Kazimierza Sprawiedliwego. Spuściznę po Henryku sandomierskim objął Kazimierz stosownie do ostatniej woli Krzywoustego lecz Sandomierz i tereny do rzeki

Pilicy przypadły Bolesławowi. W 1173 Kazimierz Sprawiedliwy odzyskał przypadającą mu część dziedzictwa sandomierskiego. Po dojściu do władzy jego syna Leszka Białego nastąpił podział dzielnic pomiędzy nim a jego bratem Konradem, któremu przypadło we władanie Mazowsze. Polityka wewnętrzna Konrada ciągle zatargi z sąsiadami, najazdy Małopolski i chęć anektowania dzielnic senioralnej doprowadziły do bitwy, która miała miejsce 25 maja 1243 pod Suchodołem. Wynikiem jej był kształt pogranicza mazowiecko-małopolskiego, który przetrwał cały okres I Rzeczypospolitej. Zapilcze tj. teren pomiędzy Pilicą a Radomką, w części północno-wschodniej, weszło w skład Mazowsza i stanowiło, od 1377 roku, ziemię czerską we władaniu Ziemowita III, syna Konrada Mazowieckiego. Ostatecznie zostało ono przekazane Mazowszu jako lenno w 1359 przez Kazimierza Wielkiego. Południowo-zachodnia część ziem pomiędzy Pilicą a Radomką stanowiła województwo sandomierskie podzielone na lewym brzegu Wisły w 1397 na trzy powiaty: sandomierski, checiński, radomski. Granica pomiędzy Mazowszem a ziemią sandomierską przebiegała od Stoczka do Żelechowa w kierunku Wyśmierzyc nad Pilicą, następnie biegła prawym jej brzegiem w kierunku Ryczywołu i Głowaczewa, dalej sięgała Radomki aż do Wyśmierzyc. Średniowiecze ukształtowało zarys powiatu radomskiego: na wschodzie z ziemią stężycką i województwem lubelskim na Wiśle, na południu z powiatem sandomierskim na rzece Kamienniej, na zachodzie z powiatem opoczyńskim na Garbie Gielniowskim, Brzuśni i Drzewicze, na północy z Mazowszem od Pilicy pod Nowym Miastem do Radomki pod Brzozą. W XVI wieku nastąpił podział województwa sandomierskiego na 9 powiatów: sandomierski, wiślicki, checiński, opoczyński, radomski, szydłowski, stężycki, pilzneński, tarnowski. Ziemia radomska stanowiła ważny ośrodek władzy królewskiej posiadając sądy ziemskie z kilku powiatów i otoczona była rzekami Wisłą, w części Radomką, Drzewicą, Pilicą i Kamionką. W sto lat później w wyniku zmian administracyjnych liczba powiatów w województwie sandomierskim została ograniczona do siedmiu i w tych granicach przetrwało ono do upadku Rzeczypospolitej. Po rozbiorach południowa część województwa znalazła się w granicach zaboru austriackiego, a Sandomierz stał się miastem granicznym. W czasach Księstwa Warszawskiego Radom i region radomski wszedł w skład departamentu. Od 1816 roku stolicą województwa przeniesiono do Radomia. W 1838 nowe województwo sandomierskie przemianowano na gubernię sandomierską ze stolicą w Radomiu. Od 1844 stolica regionu uczyniono Radom i stworzono gubernię radomską. W odrodzonej Rzeczypospolitej i po wojnie do 1975 Radom znajduje się w województwie kieleckim. W wyniku reformy administracyjnej od 1999 roku region radomski stanowi część województwa mazowieckiego.

Gmina Borkowice znajduje się w południowej części województwa mazowieckiego, w powiecie przysuskim. Usytuowana jest na styku Równiny Radomskiej i przynależnego do Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej Garbu Gielniowskiego. Graniczy z gminą miejsko-wiejską Przysucha, gminą Wieniawa oraz wchodzącą w skład powiatu szydłowieckiego gminą Chlewiska. Gminę przecinają dwa szlaki komunikacyjne – pierwszy łączący Przysuchę – Borkowice – Szydłowiec (jako odcinek szlaku Cysterskiego). Drugi łączy Końskie – Borkowice – Skrzynno – Radom. Powierzchnia całkowita gminy to 86 km², z czego znaczną część (37%) zajmują lasy. Sprawia to, iż gmina - której część leży na terenie Obszaru Krajobrazu Chronionego „Lasy przysusko-szydłowieckie” - posiada bogate środowisko przyrodnicze i bardzo urozmaiconą florę oraz faunę. Gmina Borkowice to typowa gmina rolnicza. Udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej wynosi tu 46,5%. Do gminy Borkowice należy 16 sołectw: Bołecin, Borkowice, Bryzgów, Kochanów, Ninków, Niska Jabłonica, Politów, Radestów, Rudno, Rusinów, Ruszkowice, Rzuców, Smagów, Wola Kuraszowa, Wymysłów, Zdonków. Kilka wsi ma charakter letniskowy. Od 2009 roku posiada herb (biały łabędź na czerwonej tarczy z zielonym półkolistym dodatkiem u dołu). Herb ten wywodzi się z herbu rodowego rodziny Duninów. Atutem gminy są wspomniane już walory przyrodniczo-historyczne, mogące przysłużyć się rozwojowi turystyki. Oprócz malowniczej okolicy (wyniesienie tzw. Garb Gielniowski ze źródłami Radomki i Jabłonicy, liczne pomniki przyrody i miejsca przyrodniczo-wyjątkowe) wspomnieć też należy o szeregu interesujących obiektów zabytkowych oraz śladach Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Niestety gmina posiada także słabe strony, choćby w zakresie infrastruktury, czy sfery społecznej. Częściowym rozwiązaniem problemów gminy może być powstawanie gospodarstw agroturystycznych i promocja gminy jako obszaru wartościowego pod względem turystyki przyrodniczej i kulturowej.

6.2. Rys historyczny gminy

Gmina Borkowice znajduje się na granicy historycznego Mazowsza i Małopolski.

W okresie władania Piastów gmina Borkowice leżała na pograniczu Mazowsza i Małopolski. Trudne warunki osadnicze, gęste bory puszczy świętokrzyskiej, nie sprzyjały zaludnianiu tych terenów. We wczesnym okresie wieków średnich występowało tu osadnictwo Mazowszan, którzy później cofali się na północ, nad Pilicę. W początkach XII stulecia tereny północno- zachodniej ziemi sandomierskiej zostały nadane rodowi Odrowążów z czeskich Moraw.

Za wierną służbę u boku Bolesława Krzywoustego otrzymali ziemię nad Pilicą i stworzony został duży kompleks majątków należący do Odrowążów, który obejmował: Przedbórz, Drzewicę, Szydłowiec, Ilżę, Bliżyn, Samsonów, Chęciny. Znajdowała się ona na terytorium kasztelanii żarnowskiej i podlegała jurysdykcji kościelnej arcybiskupów gnieźnieńskich. Dobra Odrowążów przechodziły w XIII wieku w linii męskiej do roku 1229 kiedy po śmierci Biskupa Iwona dobra konecko-szydłowieckie odziedziczył jego brat stryjeczny, Wiesław.

Źródła historyczne datują powstanie osady na terenie dzisiejszych Borkowic na rok 1308. Znajdowały się one we władaniu rodu Duninów przez blisko cztery stulecia. Od roku 1643 Borkowice wraz z okolicą przeszły we władanie Szaniawskich. Potem dobra te wykupił włoski przedsiębiorca, Jan Giboni. Następnie przeszły we władanie Małachowskich, którzy utworzyli rozległą posiadłość przynoszącą ogromne dochody. W 1777 roku nastąpił podział dóbr Małachowskich a klucz dóbr borkowickich przypadł Antoniemu Małachowskiemu, który pozostawił dwóch synów Józefa i Onufrego. Wszystkie dochody z majątków inwestowali w rozwój istniejącego w ich dobrach przemysłu hutniczego. Borkowicki klucz Małachowskich składał się z czternastu wsi: Borkowice, Bołęcin, Długa Brzezina z borkowicką częścią Huciska, Gródek, Janów, Januchta, Kawy, Kuźnica, Rudno, Ruski Bród, Wymysłów, Zdonków. Borkowice stały się ośrodkiem administracyjnym dóbr majątku w okresie władania nim Onufrego Małachowskiego. Po powstaniu styczniowym dobra Małachowskich poupadały. Po 1872 nabył je Jan Tarnowski z Dzikowa. Następnie w ich posiadanie weszła Hortensja Małachowska a później, drogą rodzinnych koneksji, dobra te przeszły w posiadanie Marii Broel-Plater. W 1895 roku Maria wyszła za mąż za Stefana Dembińskiego z sąsiedniej Przysuchy. Dembińscy rozpoczęli na początku XX wieku w Borkowicach budowę rodowej siedziby na terenie parku w stylu angielskim. Stefan Dembiński zmarł w 1934 roku. W czasie II wojny pałac borkowicki został zamieniony na koszary Wehrmachtu. Po 1945 roku znajdował się tam lazaret. Po ewakuacji rannych pałac uległ dewastacji. Dopiero w 1948 pomieszczenia pałacowe zamienione zostały na Liceum Rolniczo-Hodowlane. Obecnie jest to własność prywatna.

Najważniejszymi miejscowościami poza Borkowicami są: Politów, Radestów, Ruszkowice, Rzuców

Ninków - wieś znana wcześniej pod nazwą Nyncow (1416r.) W XIX w. właścicielami Ninkowa byli Żarscy. W 1842r. powstał tutaj zakład produkujący żelazo.

Politów miejscowość znana w XV w. jako Polutów. Należała do Duninów Borkowskich, Wolskich, Czerskich, Kietlińskich i Drzewieckich.

Radestów - Pierwsze wzmianki o miejscowości pojawiły się w XV w. kiedy to wieś zwana była Radoszowem (1470r.), a później Radostowem (1508r.). W 1888r. jako Radostów. Jan Długosz wymienia tę wieś jako własność Mikołaja Szpota herbu Łabędź Następni właściciele to Grotscy i Piłgowsy. Ostatnim właścicielem Radestowa był Antoni Łacki.

Ruszkowice - pierwsza wzmianka o wsi nazwanej Ruskowice pochodzi z 1308 roku. Jan Długosz wspomina o dwóch wsiach – Ruszkowicach Większych i Mniejszych.. Kolejnymi właścicielami byli: Elżbieta z Ruskowic, Górscy, Modliszowscy i Ruskowscy. W dwudziestoleciu międzywojennym folwark we wsi należał do Dembińskich z Borkowic. Przed II wojną światową włączono do wsi Luszyk – dawną osadę karczemną położoną między Ruszkowicami a Przysuchą oraz Gródek. W czasie II wojny światowej, mieszkańcy Ruszkowic brali udział w walce z okupantem niemieckim.

Rzuców - miejscowość położona nad rzeką Jabłonią, 7 km na południowy wschód od siedziby gminy, przy drodze wojewódzkiej 727, pośród lasów i wzgórz Garbu Gielniowskiego.. Pierwsze wzmianki pochodzą z XII w., kiedy istniał tutaj gród.

Majątek rolny, istniejący tu w XIV wieku, należał do rodziny Czapleńców. W XVII wieku Rzuców był własnością Leszczyńskich, potem Odrowążów, a pod koniec XVIII wieku rodziny Świętosławskich. W 1837 roku majątek Rzuców kupił Wojciech Krygier, który przystąpił do rozbudowy rzucowskich fabryk.

Wybudował walcownię blachy, drutarnię i pierwszą w Królestwie Polskim gwoździarnię. Jako pierwszy w Polsce zaprojektował i zbudował w Rzucowie pięć pieców pudlingowych. Około 1864 roku właścicielem Rzucowa został Adam Mokiejewski, Majątek po Adamie odziedziczył jego syn Witold twórca kompleksu stawów rybnych, zwanych sadzawkami. Po śmierci Witolda, który zginął w 1940 roku w obozie koncentracyjnym w Dachau, majątkiem zarządzała jego żona Wanda. W 1948 roku dwór i ziemię upaństwowiono. Powstał tu Dom Dziecka, który istniał w latach 1948 – 1995. W latach świetności Rzuców był ważną miejscowością Staropolskiego Okręgu Przemysłowego.

6.3 Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego gminy.

Zasoby dziedzictwa kulturowego gminy Borkowice to przede wszystkim obiekty i zespoły powstałe w wiekach XIX i XX, w tym głównie obiekty o funkcjach sakralnych i kultowych. Większość cennych obiektów znajduje się na terenie dwóch miejscowości Borkowice i Rzuców. Miejscowość gminna położona przy drodze wojewódzkiej nr 727 charakteryzuje się występowaniem wielu wartościowych zabytków, wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów nie ujętych w rejestrze, ale posiadających znaczne wartości historyczne w skali miejscowości i regionu. Biegnie tędy także trasa „zielonego” szlaku turystycznego.

Na szczególną uwagę w miejscowości Borkowice zasługuje zespół kościelny (neogotycki kościół o ciekawej bryle pod wezwaniem Św. Krzyża oraz budynek plebanii, dom parafialny i budynek d. organistówki, wzniesione w czasie kiedy proboszczem w tutejszej parafii był znany regionalista ks. Jan Wiśniewski).

Kościół posiada cenne wyposażenie pochodzące z XVII, XVIII i XIX wieku. Warto też zatrzymać się przy pomniku w formie obelisku upamiętniającym żołnierzy poległych podczas I Wojny Światowej, zlokalizowanym przy plebanii. Na wschód od kościoła na wzgórzu usytuowany jest piękny XIX – wieczny pałac Dembińskich w otoczeniu parku angielskiego, na terenie którego można podziwiać m.in. wiekowego Platana (pomnik przyrody). Naprzeciwko zespołu, po drugiej stronie drogi 727 (ul. Ks. Jana Wiśniewskiego) usytuowane są najstarsze zabytki nieruchome w gminie: figura Nepomucena z 2 poł. XVIII w. oraz budynek spichlerza z przełomu wieków: XVIII/XIX, będący jednym z nielicznych zachowanych tego typu obiektów na terenie południowego Mazowsza- poza skansenem. Zespół kościelny, zespół pałacowo- parkowy oraz pozostałość zabudowań podworskich (spichlerz oraz czworaki podworskie) wywierają znaczący wpływ na ukształtowanie przestrzeni Borkowic oraz decydują w sposób pozytywny o walorach ekspozycyjnych tej miejscowości.

Z Borkowicami związany był ks. Jan Wiśniewski (1876-1943), którego nagrobek znajduje się na cmentarzu rzymsko-katolickim. Występują też inne nagrobki o wartościach historycznych i artystycznych z XIX i 1 poł. XX w. o różnych formach (krzyże na postumentach, krzyż na skale, figury na postumentach, płyty nagrobne). Najstarszym obiektem jest płyta nagrobna Marianny ze Zdziechowskich Kietlińskiej, 1859r. Na cmentarzu usytuowana jest również kaplica grobowa Dembińskich gdzie pochowani są dawni właściciele pałacu. Z terenu cmentarza roztacza się ładny widok centrum miejscowości. Przy drodze Borkowice Przysucha nieco dalej niż funkcjonujący nadal cmentarz rzymsko- katolicki, znajduje się teren dawnego cmentarza tzw. „starego”, z widocznym z drogi krzyżem na postumencie z 1862r.

Przy drodze Borkowice – Bolęcín (na wzgórzu, na południe od kościoła) odnaleźć można cmentarz choleryczny z nagrobkiem braci Prasowskich (zm. 1894). Dalej idąc zielonym szlakiem dochodzi się do kaplicy wzniesionej przez ks. Jana Wiśniewskiego na „Krakowej Górze”, będącym znakomitym punktem widokowym.

W miejscowości Rzuców zachował się zespół dworsko-parkowy z drewnianym dworem (I ćw. XX w.) o charakterze willi szwajcarskiej. W pobliżu znajduje się drewniana leśniczówka (1905r.) niedawno wpisana do rejestru zabytków. Istnieją również dwory w Ruszkowicach i Ninkowie. Parki zabytkowe to przede wszystkim park pałacowy w Borkowicach i dworski w Rzucowie. Zachowały się resztki parków w Ninkowie, Ruszkowicach i Radestowie. Obiekty techniki to dwa kamienne młyny z Rzucowa i Radestowa. Na terenie gminy znajduje się wiele krzyży i kapliczek przydrożnych o różnorodnych formach i różnym czasie powstania, w sumie 14 obiektów tego typu. Dużym kultem cieszy się na tym terenie Matka Boska, gdyż kapliczek w formie figury MB na postumencie jest najwięcej (5 kapliczek). Poza tym spotykamy krzyże na postumentach, kapliczki poświęcone św. Janowi Nepomucenowi i kubaturowe z wnęką. Wnioski są następujące:

- licznie dominują zabytki sakralne oraz o charakterze kultowym (lub związane z historią parafii w Borkowicach) - 22 obiekty

- założeń dworsko/pałacowo/ parkowych przetrwało 4 obiekty i to o różnym stopniu zachowania i zagospodarowania. W przypadku Radestowa, Ruszkowic i Ninkowa parki przetrwały w stopniu szczątkowym.
- obiektów techniki zewidencjonowano 2, choć również należałoby wykonać analizę wartości zabytkowej pozostałości po obiektach fabrycznych w Rzucowie i podjąć działania mające na celu ewentualne włączenie wyselekcjonowanej części zespołu do gminnej ewidencji zabytków lub wpisanie ich do rejestru zabytków.

W krajobrazie kulturowego gminy jak i strategii gminy, w kontekście wypromowania jej jako obszaru turystycznego (przyrodniczo i kulturowo) wyróżniają się zespoły zabytków w Borkowice i Rzuców, które w polityce gminy w zakresie włączania materialnego dziedzictwa kulturalnego w dziedzinę turystyki winny spełniać rolę przewodnią. Na uwagę zasługuje ich położenie przy trasie od Przysuchy w kierunku Szydłowca i niedaleko trasy Łódź - Radom

Gminna ewidencja zabytków	Zabytki sakralne i parafialne	Obiekty techniki	Cmentarze i obiekty cmentarne	Pałace, dwory, parki	Inne
Czas powstania	XVIII- 1 poł. XX w.	XX w.	XIX w.	XIX-1 poł. XX w.	XVIII/XIX- 1 ćw. XX w.
Stan liczebny	kościół- 1 Kapliczki- 14 budynki parafialne: 3 kaplica 1	młyny: 2	cmentarze -3 kaplica grobowa- 1	pałac- 1 dwór-3 parki- 2	„budynki podworskie”- 7 bud. szkoły -1 leśniczówka- 1
Stan zachowania	dobry	dostateczny	niewystarczający	zły/ niewystarczający	bud. podw.: bardzo zły, zły/ dobry bud. Szkoły: bardzo zły leśniczówka: dobry
Własność	parafialna/państwowa/ prywatna	prywatna	parafialna	prywatna/państwowa/ nieustalona	państwowe/ prywatne
Zabytki wpisane do rejestru zabytków	1	-	-	4	2
Lokalizacja	Borkowice, Rzuców, Ruszkowice, Politów, Radestów, Rudno, Bolęcín,	Rzuców, Radestów	Borkowice	Borkowice, Rzuców, Ruszkowice Ninków	Borkowice, Rzuców,

Gminna Ewidencja Zabytków w gminie Borkowice liczy 40 obiektów

6.3.1 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.

Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu
Borkowice	kościół par. p.w. św. Krzyża i św. Mateusza wyposażenie kościoła	427/A 377/A 32/A 127/B/95 (18 ob.) 128/B/95 (13 ob.)	25.01.1957r. 21.06.1967r. 25.04.1980r. 21.11.1995r. 04.12.1995r.
Borkowice	zespół pałacowy, XVIII-XIX spichlerz:	pałac: 247/A/84 park: P-II-1 292/A/85 15-II-1 568/A 33/A/80	20.03.1984r. 21.12.1947r. 19.07.1985r. 7.05.1998r. 22.09.1947r. 11.12.1970r. 25.04.1980r.
Rzuców	zespół dworski, poł. XIX w.	805 276/A/84	16.11.1972r. 20.11.1984r. 22.01.1997r.
Rzuców	budynek leśniczówki „Gucin”, drewn., modrzewiowy z 1905r.	A- 828	24.02.2009r. dec. nr 1501/08 z dnia 03.12.2008r.

6.3.2 Charakterystyka obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Kościół par. p.w. św. Krzyża i św. Mateusza w Borkowicach, 1845r.

Kościół w stylu neogotyckim powstał z fundacji Katarzyny i jej syna Onufrego Małachowskich w latach 1829- 45 wg planów m.in. arch. Henryka Marconiego.

Kościół usytuowany na wzniesieniu w centralnej części wsi, po południowej stronie drogi biegnącej z Przysuchy do Szydłowca Ogródzony jest murem z kamienia, obustronnie otynkowanym. Na południe od kościoła znajduje się plebania. Kościół murowany z kamienia, otynkowany, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium i wieżą od wschodniej strony prezbiterium. Fasada zachodnia dekorowana sterczynami. Bryła świątyni jednokondygnacyjna z wysokimi ścianami nakryta płaskim trójspadowym dachem. Dwukondygnacyjna wieża nakryta czterospadowym dachem namiotowym zwieńczonym sterczyną. Kościół trójnawowy, nawy boczne otwierają się ku nawie głównej beczkowymi arkadami. Wszystkie filary wieloboczne, profilowane z głowicami zdobionymi motywami roślinnymi. W kościele znajduje się cenne wyposażenie. W sumie do rejestru zabytków ruchomych zostało wpisanych 31 obiektów. Dla wszystkich zostały wykonane karty ewidencyjne w 1972r. Na szczególną uwagę zasługuje zespół rzeźb: przede wszystkim św. Antoni wykonany z minerału ołowiego nazywanego galeną, wykopanego przez górnikę Hilarego Małę w 1646r. Ponadto wartościowe są rzeźby: św. Jana Nepomucena, św. Rocha i Boga Ojca z XVIII w.

W skład zabytkowego wyposażenia kościoła wchodzi również obrazy, rzemiosło artystyczne, szaty liturgiczne. Wykaz zabytków ruchomych posiada Proboszcz Parafii w Borkowicach, Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu- archiwum, a także w Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie.

Zespół pałacowy w Borkowicach.

Obiekt powstał na przełomie XIX i XX w. dla rodziny Dembińskich w stylu eklektycznym. Usytuowany jest na wzgórzu przy drodze Szydłowiec – Przysucha. Budynek pałacu jest obiektem murowanym, trzykondygnacyjnym, w całości podpiwniczonym, z rozbudowanym mansardowym dachem.

Założony na planie prostokąta z ryzalitem po środku, zamkniętym trójbocznie oraz ryzalitami bocznymi. Fasada o symetrycznych podziałach, dekorowana pionowymi pasami boniowania i płycinami. Otwory okienne, o bogatych wykrojach udekorowane kolumnkami, w części balustradkami. Na ryzalicie środkowym na najwyższej kondygnacji fronton o przerwanym gzymsie połączonym płaskorzeźbionym festonem. Południowa elewacja posiada w bocznych ryzalitach loggie piętrowe: niższa arkadowa z pilastrami, wyższa prosta podtrzymywana kolumnami. Posiada balustradę ażurową.

Park XVIII/XIX w.. zakomponowany w stylu angielskim. Występują drzewa 200- 300 letnie. Bardzo wiele jest drzew ok. 100 letnich. Rozmieszczony jest na urozmaiconym terenie (wąwozy, jary, wzgórza). Przeważają lipy, dęby, kasztanowce, klony, wiąz i graby.

Najciekawszym okazem jest platan- pomnik przyrody, modrzew polski, ok. 180 lat, buk ok. 180 letni. Pozostały dawne ślady kompozycji parku i relikty obiektów parkowych.

Spichlerz podworski.

Zbudowany ok. poł. XIX w. przez ówczesnego właściciela Borkowic hrabiego Małachowskiego. Obiekt znajduje się w północno-wschodniej części miejscowości, na terenie gospodarstwa rolniczego przy drodze Szydłowiec-Przysucha i wchodzi w skład zespołu folwarcznego majątku w Borkowicach. Spichlerz założony na planie prostokąta o zwartej bryle nakrytej czterospadowym dachem łamanym polskim. Fundamenty i mury zewnętrzne kamienne, otynkowane. Dach pokryty gontem. Wnętrze spichlerza podzielone na trzy oddzielne części z odrębnymi wejściami, strych jednoprzestrzenny.

Dwór modrzewiowy w Rzuconie

Dwór w typie willi szwajcarskiej położony jest przy ul. Armii Krajowej. Otoczony jest parkiem krajobrazowym. Po zachodniej stronie dworu znajdują się zabudowania gospodarcze. Budynek podpiwniczony, jednokondygnacyjny ujęty z dwu stron dwukondygnacyjnymi ryzalitami; sytuowany pierwotnie na planie prostokąta z dostawioną od zachodu częścią kuchenną na planie kwadratu. Dachy niskie dwuspadowe i pulpitowe, kryte blachą ocynkową, malowaną. Dwór na fundamencie ceglany spojony zaprawą cementowo-wapienną. Ściany z sosnowych bel opartych na dębowych podwalinach o konstrukcji sumikowo-łatkowej. Wieżba dachowa – sosnowa, krokwiowa wzmocniona jętkami. Drewniane okna zamocowane na kowalskich zawiasach w futrynach skrzynkowych. Budynek ozdobnie oszalowany. Balkony ażurowe wykonane snycerską robotą.

Park dworski, XIX w. został założony jako regularny, z aleją na osi fasady dworu. Za dworem usytuowano sadzawkę. Poprzeczna aleja tworzyła koliste skrzyżowanie. Najstarszą częścią parku jest szpaler grabowy. Wzdłuż północnej granicy parku ciągnie się staw. Obecnie drzewostan zabytkowy nie jest zbyt liczny. O dawnych założeniach kompozycyjnych świadczą resztki starych lip, brzoź i grabów układających się w aleje. Kilkanaście okazów posiada wartość pomnika przyrody.

Leśniczówka „Gucin” w Rzućcu

Leśniczówka została wzniesiona na pocz. XX w. przez rodzinę Mokiejewskich w tym samym czasie co dwór modrzewiowy. W 1948r. budynek upaństwowiono i został przejęty przez Lasy Państwowe. Budynek drewniany o konstrukcji zrębowej, z zewnątrz oszalowana, wewnątrz otynkowana. Podmurówka kamienna. Ganki ogrodowe drewniane, przykryte deskami dwuspadowymi. Budynek na planie prostokąta z płytkim ryzalitem od frontu, dwutraktowy, sześciopiętrowy. Bryła leśniczówki prostopadłościenna, zwarta, niepodpiwniczona, parterowa, nakryta czterospadowym dachem. W połaci zachodniej lukarna. Pod koniec lat 80- tych wymieniono pokrycie dachowe z dachówki ceramicznej na eternit. W 2001r. wymieniono stolarkę okienną i drzwiową.

6.4. Stanowiska archeologiczne

Teren gminy Borkowice znajduje się w południowej części Niziny Mazowieckiej na Równinie Radomskiej. Jest to obszar urozmaicony pod względem ukształtowania. Poprzecinany jest dolinami niewielkich strumyków i rowów melioracyjnych. W południowej części znajduje się dolina rzeki Jabłownicy. Jest dość płytka o rozległym zabagnionym dnie. W części północnej przechodzi w wysoczyznę o lekko falistym krajobrazie. Dominują gleby bielcowe na piaszczystym podłożu oraz gleby bagienne. Weryfikację stanowisk wykonano oparciu o zasoby archiwalne dokumentacji i zabytków znajdujące się w:

- Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie
- Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
- Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków – Delegatury w Radomiu
- Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu

W podziale Archeologicznego Zdjęcia Polski / AZP / teren gminy Borkowice znajduje się w obrębie 6 obszarów, z których dwa AZP 76-63 oraz 77-63 nie posiadają rozpoznania w systemie AZP. Pozostałe obszary przebadano: AZP 75-63 M. Cieślak, M. Michałak w 1984r., AZP 75-64 M. Woźniak w 1983r., AZP 76-64 A. Duchniewski, M. Leszczyński w 1983r., AZP 77-64 A. Duchniewski, M. Leszczyński w 1983r. oraz weryfikacyjnie J. Borowska w 1997r. Stanowiska archeologiczne zweryfikowano pozytywnie na dwóch obszarach 75-64 i 76-64 w ilości 32 w granicach administracyjnych gminy. Na szczególną ochronę zasługuje stanowisko Rzućcu 3 – obozowisko i osada wielokulturowa od epoki kamienia / paleolit schyłkowy, neolit po wczesną epokę brązu a następnie zasiedloną w średniowieczu. Drugim stanowiskiem jest grodzisko z okresu wczesnego średniowiecza Rzućcu 1 – wpisane do rejestru zabytków / patrz wykaz zabytków nieruchomych w rejestrze. /

Z pozostałych stanowisk szczególną ochroną przy prowadzeniu inwestycji proponuje się objąć rejon stanowisk w dużych zgrupowaniach w rejonie miejscowości Zdonków, Jabłonica Niska oraz Ruszkowice. Stanowiska te powinny być szczególnie chronione podczas uchwalania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego poprzez uzgodnienie odpowiednich zapisów z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W chwili obecnej nic im nie zagraża poza naturalnymi procesami erozyjnymi i w większości przypadków prowadzoną gospodarką rolną.

Sprawozdania z badań i karty AZP stanowisk archeologicznych z precyzyjną ich lokalizacją znajdują się w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków – Delegatury w Radomiu oraz w Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie, materiały zabytkowe zdeponowano w Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu w dziale archeologii.

Pilną potrzebą jest wykonanie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski dla niezbadanych powierzchniowo obszarów 75-64 i 77-63.

Badania te sfinansować może Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub z funduszu Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Brak pełnego rozpoznania archeologicznego gminy jest niekorzystne w perspektywie planowanych inwestycji gminnych.

6.5 Miejsca Pamięci Narodowej

Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 1h opiece i ochronie podlegają miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zgodnie z projektem ustawy miejscem pamięci narodowej jest grób lub cmentarz wojenny, nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego. Ustawa określa, że miejsce pamięci narodowej ustanawia się jeżeli przemawiają za tym okoliczności uzasadniające upamiętnienie postaci lub wydarzenia znaczące dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego lub innego Narodu.

Wykaz miejsc pamięci narodowej w gminie Borkowice

- 1) Borkowice, Pomnik (krzyż na postumencie) ku czci pomordowanych przez hitlerowców mieszkańców Borkowic i okolic, cmentarz rzymsko- katolicki w Borkowicach
- 2) Borkowice, Tablica (umieszczona na elewacji kościoła parafialnego w Borkowicach) poświęcona poległym parafianom w czasie I wojny światowej oraz wojny polsko- rosyjskiej w 1920r. Inicjatorem wmurowania tablicy był ks. Jan Wiśniewski w 1929r.
- 3) Borkowice, Pomnik wystawiony w 1928r. przez ks. Jana Wiśniewskiego. Ma kształt obelisku z kulą i krzyżem wieńczącym. Z każdej strony występują inskrypcje. Znajduje się obok budynku plebanii
- 4) Ruszkowice, kamień polny, na nim krzyż metalowy z pasyjką- upamiętniający 10-tą rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę. Na kamieniu inskrypcja: /1918- 1928/ Polska/.

6.6 Stan zachowania i zagospodarowania zabytków i rodzaje zagrożeń:

Stan prawny, stopień zagospodarowania oraz stan zachowania obiektów zabytkowych jest niewystarczający. W najlepszym stanie zachowania są obiekty sakralne oraz obiekty o funkcjach kultowych, z wyjątkiem cmentarzy, które wymagają uporządkowania i interwencji konserwatorskiej odnośnie najwartościowszych nagrobków, w tym płyty nagrobnej ks. Jana Wiśniewskiego. Pilne działania należałoby przedsięwziąć w stosunku do cmentarza cholerycznego i tzw. „starego”, które powoli „znikają” z krajobrazu gminy. Niestety w przypadku jednego z najcenniejszych zabytków gminy (zespół parkowo-pałacowy w Borkowicach) pozostają nie rozwiązane kwestie prawno-formalne dotyczące podziału nieruchomości (terenu wpisanego do rejestru zabytków). Rezultatem tego jest być może brak działań zmierzających do odnowienia budynku pałacu i rewaloryzacji parku oraz nadania mu optymalnej funkcji.

Na terenie gminy Borkowice zachowały się jedynie relikty dawnych założeń dworskich. W Ruszkowicach pozostał tylko dwór murowany, zabudowania dworskie przestały istnieć lub są w ruinie, podobnie jest w Ninkowie. W Radestowie po dawnym dworze nie ma już śladu. Na jego miejscu powstał nowy budynek (dom prywatny), w pobliżu przetrwały ślady dawnych zabudowań dworskich. Podobna sytuacja ma miejsce w Ninkowie. Przy wymienionych wyżej dworach pozostały resztki założeń parkowych, które też powinny być chronione jako otoczenie dworów (zapis w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego). W Rzurowie zachował się piękny dwór drewniany, szkoda że nie remontowany. Park dworski jest nieuporządkowany, zarośnięty samosiejkami, przez co tracący czytelność układu kompozycyjnego Po wojnie wzniesiono budynki na terenie parku, nie harmonizujące z założeniem zabytkowym. Natomiast dawna zabudowa zniknęła lub znajduje się w złym stanie zachowania. Dwór murowany (tzw. Pensjonat) w Rzurowie przeszedł modernizację bez nadzoru konserwatora zabytków, obok znajdują się pozostałości budynków dworskich, częściowo jeszcze użytkowane.

Dawna zabudowa wiejska znika z krajobrazu gminy. Pozostałe obiekty stają się skromnym świadectwem ciągłości historycznej wsi tego rejonu. Sytuacja taka jest związana ze zmianami cywilizacyjnymi, co powoduje przeobrażenia zabudowy, jej kompleksową modernizację, rozbiórkę starych budynków. Najwięcej dawnej zabudowy zachowało się w Politowie i Bołęcinie, jednakże są to przeważnie budynki, w stanie tzw. „przedawaryjnym” lub w większej lub mniejszej części zmodernizowane. Najwięcej budynków wiejskich o charakterze etnograficznym zachowało się w Politowie i szczególnie w Bołęcinie, gdzie obserwuje się także wznoszenie drewnianych domów letniskowych. Jest to na pewno pozytywny objaw, który warto byłoby wykorzystać w polityce gminy (różnego rodzaju zachęty do remontowania starych domów z wykorzystaniem ich np. na cele agroturystyczne.), w planowaniu przestrzennym takiej miejscowości, co zaowocowałaby powstawaniem nowych domów drewnianych i zachowaniem tych najcenniejszych o historycznej metryce, przy czym niezbędne jest sporządzenie dokumentacji (studium), które uporządkowałoby ten temat i ukazało najwartościowsze budynki.

Inną ważną kwestią jest zachowanie zabytkowych obiektów techniki. W ewidencji gminnej znalazły się dwa młyny murowane, które nie są w sposób właściwy użytkowane, może inaczej, nie są w ogóle użytkowane. Istotne jest dla tego typu zabytków zaproponowanie nowej funkcji i sposobu ich użytkowania, co z praktyki konserwatorskiej przesądza o „być albo nie być” zabytku. W Rzucowie znajdują się pozostałości dawnej fabryki (odlewni), jednakże bez dokładnej analizy wartości zabytkowej dokonanej przez specjalistę w dziedzinie techniki nie da się określić jakie wartości reprezentuje. Odrębną kwestią jest sytuacja prawna obiektów. O zespole pałacowym w Borkowicach już się napisało. W innych przypadkach problemem są często sprawy własnościowe, lokatorskie.

Wyżej wymienione sytuacje stanowią bardzo poważne zagrożenie dla najistotniejszych zabytków zlokalizowanych na terenie gminy Borkowice. W przypadku braku podjęcia zdecydowanych kroków administracyjnych, remontowych i konserwatorskich, może dojść do nieodwracalnych, negatywnych zmian w stanie zachowania obiektów zabytkowych a w przyszłości doprowadzić do ich zniszczenia, co pozbawiłoby istotnego elementu w kształtowaniu polityki gminy w strategicznych i priorytetowych dziedzinach: czyli turystyce, rekreacji i wizerunku gminy.

6.7 Obiekty kwalifikujące się do wpisania w rejestrze zabytków:

Wybrano obiekty, które posiadają znaczne wartości artystyczne, architektoniczne i historyczne:

- figura św. Jana Nepomucena 2 poł. XVIII w. w Borkowicach,
- cmentarz rzymsko-katolicki w Borkowicach, XIX w. wraz z nagrobkiem ks. Jana Wiśniewskiego oraz kaplicą grobową Dembińskich,
- zespół budynków parafialnych w Borkowicach,
- budynek młyna z 1 poł. XX w. w Rzucowie,
- krzyż żeliwny z 1859r. w Rzucowie.

Powyższa lista nie jest zamknięta i właściciele poszczególnych Zabytków mogą występować z wnioskiem do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpis w rejestrze zabytków.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

7.1. Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
- położenie przy szlaku komunikacyjnym (trasa Szydłowiec- Przysucha, blisko trasy Radom- Opoczno- Łódź), - atrakcyjność turystyczna regionu (położenie na terenie Obszaru Krajobrazu Chronionego „Łasy przysusko-szydłowieckie”, Krakowa Góra (Garb Gielniowski), szlak turystyczny „zielony”, bliskość zalewu w Toporni), - walory krajobrazowe i przestrzenne gminy - występowanie cennych obiektów zabytkowych i miejsc historycznych, -sąsiedztwo gmin posiadających znaczne walory przyrodniczo- kulturowe (gmina Szydłowiec, Chlewiska, Przysucha)	- mało skuteczna promocja walorów przyrodniczo-kulturalnych regionu, - zły lub niedostateczny stan zachowania obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz zabytków wpisanych do rejestru zabytków, - sytuacja prawno- własnościowa zabytków, - degradacja niewykorzystanych obiektów techniki, - małe nakłady finansowe na ochronę dziedzictwa kulturowego, - brak sformalizowanej i ciągłej współpracy z sąsiednimi gminami.
SZANSE	ZAGROŻENIA
- rozwój turystyki w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe, zwłaszcza turystyki weekendowej - zachowanie specyfiki i walorów krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, - przeciwdziałanie degradacji środowiska przyrodniczego i kulturowego gminy, - rozszerzenie zakresu prawnej ochrony dla obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe gminy, - ochrona walorów architektonicznych tradycyjnej drewnianej zabudowy (drewniany dwór, budynek leśniczówki w Rzucowie, ewentualnie pozostałości danej zabudowy wiejskiej)	- brak środków finansowych własnych na realizację działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. - mała świadomość społeczna problematyki związanej z ochroną dziedzictwa kulturowego, - nieskuteczne pozyskiwanie dotacji celowych, - nieskuteczna edukacja kulturalna, - nieskuteczna promocja regionu,

- włączenie w istniejącą regionalną sieć szlaków turystycznych regionu trasy uwzględniającej najcenniejsze zabytki gminy, - ochrona stanowisk archeologicznych, - ochrona miejsc pamięci narodowej i świadectw przeszłości historycznej, - wypromowanie wizerunku gminy jako terenu o charakterze wypoczynkowym i rekreacyjnym, - wprowadzenie systemu informacji (oznakowanie zabytków, tablice informacyjne przy ważnych szlakach komunikacyjnych) - wzrost zainteresowania prywatnych inwestorów, - stworzenie zaplecza gastronomiczno -turystycznego, - poszerzenie edukacji kulturalnej w szkołach, - wzrost świadomości kulturowej - inicjowanie lokalnych działań na rzecz opieki nad zabytkami- współdziałanie z ościennymi gminami w zakresie promowania walorów przyrodniczo- kulturowych regionu -marketing internetowy (promowanie strony internetowej o gminie), -stworzenie imprezy kulturalnej o zasięgu regionalnym, a następnie ponad regionalnym.	- postępująca degradacja obiektów zabytkowych, - brak poważnych inwestorów prywatnych, - brak współpracy z właścicielami zabytków oraz wojewódzkim konserwatorem zabytków.
--	--

7.2. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami.

- I. Realizowanie przez samorząd zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- II. Powstrzymanie procesów degradacji obiektów zabytkowych i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- III. Zwiększenie walorów turystycznych gminy w oparciu o dziedzictwo kulturowe oraz wartości krajobrazowe i przyrodnicze.
- IV. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego
- V. Podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej ochrony dziedzictwa kulturowego.
- VI. Wzrost wartości środków finansowych przeznaczonych na ochronę dziedzictwa kulturowego gminy.

PRIORYTET I

REALIZOWANIE PRZEZ SAMORZĄD ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Cel operacyjny	Zadania na 2010-2011	Zadania na 2012-2013
1 Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie, zagospodarowanie i utrzymanie dziedzictwa kulturowego gminy	• Współpraca władz samorządowych ze służbą ochrony zabytków • Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego z uwzględnieniem ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego oraz obszarów przyrodniczych (w tym określenie ochrony zabytków ujętych w ewidencji poprzez wytyczenie otoczenia zabytku	• Kontynuowanie działań
2. Uwzględnienie zadań ochrony w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska	• Opracowanie dla obszarów i zespołów obiektów szczególnie wartościowych analiz i studiów przydatnych do podejmowania decyzji planistycznych (studium dotyczące dawnej zabudowy wiejskiej, analiza wartości zabytkowych dotyczących pozostałości zabudowy fabrycznej w Rzućcowie), przegląd zachowanych fragmentów parków w Ruskowicach, Ninkowie i Radestowie	• wypracowanie kierunków działań względem zanikającej dawnej zabudowy wiejskiej oraz budynków fabrycznych(obiekty techniki)
Spodziewane efekty	1. Współpraca władz samorządowych ze służbą konserwatorską w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. 2. Określanie najważniejszych i najpilniejszych potrzeb w sferze ochrony zabytków. 3. Zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego gminy. 4. Zahamowanie degradacji obszarów cennych kulturowo	

PRIORYTET II**POWSTRZYMANIE PROCESÓW DEGRADACJI OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH I DOPROWADZENIE DO POPRAWY STANU ICH ZACHOWANIA**

Cel operacyjny	Zadania na 2010-2011	Zadania na 2012-2013
1. Współpraca z użytkownikami i właścicielami nieruchomości zabytkowych w celu poprawy stanu ich zachowania	- Wypracowanie form współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych - Promowanie pozytywnych wzorców zarządzania obiektami zabytkowymi	Wymiana doświadczeń dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych z innych gmin
2. Działanie na rzecz objęcia ochroną prawną cennych pod względem artystycznym i historycznym obiektów.	- Pomoc merytoryczna Urzędników Gminy - ew. wykonanie kart ewidencyjnych obiektów kwalifikowanych do wpisu w rejestrze zabytków	Kontynuowanie akcji dot. zwiększenia liczby obiektów wchodzących w skład rejestru zabytków
3. Kontrola stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych	- Nawiązanie współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków oraz Nadzorem Budowlanym - Opracowanie planu kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych - Prowadzenie wspólnych lustracji obiektów zabytkowych - Bieżąca regulacja stanów własnościowych obiektów zabytkowych	- Sporządzenie raportu dotyczącego oceny stanu zachowania oraz zagospodarowania obiektów zabytkowych - Systematyczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych na wypadek zagrożeń
4. Monitoring stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków	- Bieżąca aktualizacja ewidencji dóbr kultury w gminie - Wprowadzanie do ewidencji zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów - Wprowadzanie do ewidencji informacji dotyczących zmian własnościowych. - Określenie stanu technicznego obiektów znajdujących się w ewidencji zabytków - Zbieranie informacji na temat historii obiektów - Ustalenie szczegółowej lokalizacji obiektów na działkach gruntowych	- Uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków - Systematyczne dokumentowanie obiektów (dla których dokumentacja jest niepełna lub nie istnieje)
5. Rewitalizacja historycznych nekropolii	Inwentaryzacja zabytkowych nagrobków na cmentarzu parafialnym	5.2. Wspieranie działań mających na celu odnowę i zabezpieczenie zabytkowych nagrobków
Spodziewane efekty	1. Poprawa stanu zachowania substancji zabytkowej gminy. 2. Powstrzymanie procesów niszczenia, nielegalnej przebudowy, bądź rozbiórki obiektów wpisanych do rejestru oraz innych obiektów cennych ze względów historycznych i artystycznych. 3. Bieżąca aktualizacja bazy Gminnej Ewidencji Zabytków. 4. Objęcie ochroną prawną najcenniejszych obiektów posiadających wartości historyczne, artystyczne lub naukowe. 5. Poprawa stanu zachowania zabytkowych cmentarzy.	

PRIORYTET III**ZWIĘKSZENIE WALORÓW TURYSTYCZNYCH GMINY W OPARCIU O DZIEDZICTWO KULTUROWE ORAZ WARTOŚCI KRAJOBRAZOWE I PRZYRODNICZE**

Cel operacyjny	Zadania na 2010-2011	Zadania na 2012-2013
1. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym Gminy przy pomocy Internetu	• Stworzenie internetowej bazy danych o obiektach posiadających wartość zabytkową na portalu Gminy • Opracowanie internetowej Mapy Zabytków Gminy	• Aktualizacja internetowej bazy danych o obiektach posiadających wartość zabytkową znajdujących się na terenie gminy
2. Wyznaczanie tras i szlaków turystycznych z uwzględnieniem najciekawszych obiektów zabytkowych gminy	• Utrzymanie istniejących ścieżek rowerowych i szlaków turystycznych	• Ewentualnie stworzenie nowych szlaków turystycznych pieszych, rowerowych konnych, tras i ścieżek dydaktycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego Gminy
3. Poprawa jakości infrastruktury służącej funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki i rekreacji	• Stworzenie korzystnych warunków dla działalności prywatnych inwestorów branży hotelarsko-gastronomicznej oraz turystycznej • Wspieranie działalności gospodarstw agroturystycznych	• kontynuowanie tych działań
4. Poprawa jakości infrastruktury technicznej miejscowości		
5. Tworzenie oferty turystycznej uwzględniającej walory przyrodnicze i kulturowe terenu.	• Nawiązanie współpracy z Dyrekcją Lasów Państwowych w celu stworzenia wspólnej oferty turystycznej	• Nawiązanie współpracy z władzami powiatu i województwa w celu włączenia oferty turystycznej gminy w system o większym zasięgu • Udział w targach turystycznych • Opracowanie programu promocji środowiska kulturowego gminy Borkowice na terenie województwa mazowieckiego
6. Wzbogacenie oferty imprez kulturalnych miejscowości	• Utrzymanie istniejących imprez cyklicznych • Wykreowanie plenerowej imprezy cyklicznej o większym zasięgu	• Stworzenie kalendarza imprez cyklicznych • Organizowanie plenerowych imprez cyklicznych
7. Promocja walorów kulturowych i krajobrazowych gminy przy pomocy internetu, prasy, radia, telewizji	• Wykorzystywanie mediów do prezentacji środowiska kulturowego i przyrodniczego gminy	• Kontynuowanie działań promocyjnych
8. Utworzenie systemu informacji turystycznej	• Stworzenie systemu informacji wizualnej w formie tablic informacyjnych dot. najważniejszych obiektów historycznych i przyrodniczych znajdujących się na terenie gminy • Opracowanie tablic informacyjnych dot. szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych i tras rowerowych wyznaczonych na terenie gminy	• Opracowanie folderów, informatorów i innych wydawnictw na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego gminy
Spodziewane efekty	1. Wykreowanie wizerunku gminy jako obszaru rekreacyjno- turystycznego posiadającego walory kulturowe i przyrodnicze. 2. Wzrost poparcia społecznego dla działań rewitalizacyjnych w gminie. 3. Wzrost ruchu turystycznego. 4. Upowszechnienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy. 5. Poprawa infrastruktury technicznej. 6. Stworzenie zaplecza dla rozwoju turystyki. 7. Poszerzenie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego gminy. 8. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki.	

PRIORYTET IV**EDUKACJA W ZAKRESIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

Cel operacyjny	Zadania na 2010-2011	Zadania na 2012-2013
1. Poszerzenie wiedzy kadry nauczycielskiej na temat dziedzictwa kulturowego gminy	• Włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach	• Przekazanie placówkom edukacyjnym kompletu materiałów dot. dziedzictwa kulturowego terenu
2. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	• Publikacja materiałów na temat dziedzictwa kulturowego gminy prasie lokalnej, w materiałach promocyjnych, oraz na stronie internetowej Gminy	Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych • Organizacja konkursów fotograficznych i plastycznych
3. Wprowadzanie i upowszechnianie tematyki dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych	• Prowadzenie lekcji na temat lokalnej tradycji, kultury, historii • Organizowanie lekcji terenowych przy obiektach posiadających wartości historyczne, artystyczne	• Kontynuowanie edukacji z zakresu dziedzictwa kulturowego
4. Nawiązanie współpracy ze środowiskiem akademickim i naukowym	• Zorganizowanie sesji naukowej na temat lokalnej architektury, historii i kultury • rozpoczęcie pracy nad wydawnictwem dot. gminy Borkowice	• Nawiązanie współpracy z Uczelniami Wyższymi • Wspieranie organizacji plenerów malarskich, fotograficznych, obozów inwentaryzacyjnych
Spodziewane efekty	1. Podniesienie świadomości społeczności lokalnej, młodzieży szkolnej odnośnie dziedzictwa kulturowego terenu. 2. Nawiązanie współpracy ze środowiskiem akademickim. 3. Poszerzenie wiedzy naukowej na temat dziedzictwa kulturowego gminy. 4. Zwiększenie tożsamości lokalnej mieszkańców gminy.	

PRIORYTET V**PODNIOSZENIE ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ DOTYCZĄCEJ OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

Cel operacyjny	Zadania na 2010-2011	Zadania na 2012-2013
1. Akcja edukacyjna i promocyjna związana z ochroną dziedzictwa kulturowego	• Propagowanie działań społecznej opieki nad zabytkami	• Prowadzenie szkoleń i spotkań organizacyjnych dotyczących środowiska kulturowego miasta
2. Promowanie właściwych postaw wobec zabytków	• Wyznaczenie wśród pracowników samorządowych osób znających zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa	• Nawiązanie współpracy z organizacjami społecznymi zajmującymi się tematyką dziedzictwa kulturowego • Udostępnienie na portalu internetowym gminy informacji na temat prawnych i finansowych aspektów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
3. Kampania na rzecz podniesienia jakości nowych realizacji w powiązaniu z historyczną zabudową	• Opracowanie studium określającego lokalne wartości i tradycje kształtowania przestrzeni architektonicznej	• Tworzenie systemu zachęt do stosowania w nowo powstających obiektach architektonicznych tradycyjnych materiałów budowlanych
4. Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego	• Udział w ogólnopolskich szkoleniach dot. tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego • Popularyzacja właściwych realizacji konserwatorskich	• Opracowanie cyklu szkoleń skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych oraz wchodzących w skład gminnej ewidencji zabytków mających na celu promowanie właściwych standardów
Spodziewane efekty	1. Uwzględnianie we współczesnych realizacjach lokalnych tradycji budowlanych. 2. Uświadomienie potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego. 3. Pozyskanie lokalnej społeczności dla ochrony środowiska kulturowego. 4. Wzrost świadomości i poparcia dla działań rewitalizacyjnych. 5. Ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.	

PRIORYTET VI**WZROST WARTOŚCI ŚRODKÓW FINANSOWYCH PRZEZNACZONYCH NA OCHRONĘ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY**

Cel operacyjny	Zadania na 2010-2011	Zadania na 2012-2013
1. Poszerzenie wiedzy kadry nauczycielskiej na temat dziedzictwa kulturowego gminy	• Włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach	• Przekazanie placówkom edukacyjnym kompletu materiałów dot. dziedzictwa kulturowego terenu
2. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	• Publikacja materiałów na temat dziedzictwa kulturowego gminy prasie lokalnej, w materiałach promocyjnych, oraz na stronie internetowej Gminy	Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych • Organizacja konkursów fotograficznych i plastycznych
3. Wprowadzanie i upowszechnianie tematyki dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych	• Prowadzenie lekcji na temat lokalnej tradycji, kultury, historii • Organizowanie lekcji terenowych przy obiektach posiadających wartości historyczne, artystyczne	• Kontynuowanie edukacji z zakresu dziedzictwa kulturowego
4. Nawiązanie współpracy ze środowiskiem akademickim i naukowym	• Zorganizowanie sesji naukowej na temat lokalnej architektury, historii i kultury • rozpoczęcie pracy nad wydawnictwem dot. gminy Borkowice	• Nawiązanie współpracy z Uczelniami Wyższymi • Wspieranie organizacji plenerów malarskich, fotograficznych, obozów inwentaryzacyjnych
Spodziewane efekty	1. Podniesienie świadomości społeczności lokalnej, młodzieży szkolnej odnośnie dziedzictwa kulturowego terenu. 2. Nawiązanie współpracy ze środowiskiem akademickim. 3. Poszerzenie wiedzy naukowej na temat dziedzictwa kulturowego gminy. 4. Zwiększenie tożsamości lokalnej mieszkańców gminy.	

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminny Gminy Borkowice. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez szereg działań władz gminy jak również jednostek podległych i współpracujących zmierzających do osiągnięcia określonych w przedmiotowym dokumencie celów. Program jest skierowany przede wszystkim do społeczności lokalnej dzięki akceptacji i współpracy której realizacja programowych celów będzie mogła mieć szanse powodzenia i w konsekwencji ma jej przynieść wymierne korzyści.

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Borkowice wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty społeczne, instrumenty koordynacji instrumenty kontrolne.

- Instrumenty prawne

1. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. dokumenty wydawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
3. planowany miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego
4. programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
5. uchwały rady gminy
6. wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy

- Instrumenty finansowe

1. dotacje
2. subwencje
3. dofinansowania
4. zachęty finansowe

5. programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy UE
 6. współpraca z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami
- Instrumenty społeczne
 1. edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego
 2. informacja
 3. współdziałanie z organizacjami społecznymi
 4. współpraca z sąsiadującymi samorządami dla tworzenia wspólnej subregionalnej polityki
 - Instrumenty koordynacji
 1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy
 2. programy ochrony środowiska
 3. programy prac konserwatorskich
 4. studia i analizy, koncepcje
 5. plany rewitalizacji
 6. umowy i porozumienia
 7. kontrakty
 8. współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi
 9. współpraca z diecezją radoską w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami
 - Instrumenty kontrolne
 1. aktualizacja bazy danych dotyczących stanów zachowania obiektów zabytkowych (w ramach ewidencji zabytków)
 2. monitoring stanu dziedzictwa kulturowego
 3. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawione Radzie Gminy.

W celu dokonania oceny Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Borkowice niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych celów określonych w tym programie.

10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich robót budowlanych. Jednocześnie wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach.

Główne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach, oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

- Środki finansowe z budżetu państwa, „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego”, przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programów ministerialnych;
- Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
- Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;
- Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej
- Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw.

Informacje na temat zasad i kryteriów dotyczących możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na następujących stronach internetowych

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura kultury” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” www.interreg.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kapitał ludzki” www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Europejska współpraca terytorialna” www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” www.funduszngo.pl
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php
- Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych z funduszu sejmiku wojewódzkiego www.mazovia.pl

Wiadomości na ten temat można również uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu, ul. Żeromskiego 53 26- 600 Radom

Bibliografia

- 1) J. Fidos, D. Olszewski, Ks. Jan Wiśniewski 1876- 1943. Życie i Działalność, Kielce 2000
- 2) Ks. J. Wisniewski, Dekanat Konecki, Radom 1913
- 3) Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, 1880- 1902
- 4) Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Powiat radomski, tom III, z. 10, red. J. Łoziński i B. Wolff, Warszawa 1961
- 5) r. Fidos, J. Fidos, Borkowice. Przewodnik turystyczny, Borkowice 2000

W Internecie

www.turystykaziemiszydlowieckiej.pl

www.dembinski.pl

www.biurotax.home.pl

www.przysucha.pl

Dokumentacja konserwatorska dotycząca zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów zabytkowych znajduje się w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu, ul. Żeromskiego 53 26- 600 Radom

Karty ewidencyjne zabytków przechowywane są również Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie www.kobidz.pl

Załącznik nr 1

**Zweryfikowana gminna ewidencja zabytków
Gmina Borkowice**

Lp.	Miejscowość	Obiekt, czas powstania	Uwagi
1.	Bolęcín 2	dom mieszkalny, drewn. z XIX/XX w.	-
2	Bolęcín 2	stodoła drewn. XIX/XX w.	-
3	Bolęcín 6	dom mieszkalny, drewn. XIX/XX w.	-
4	Bolęcín 8	dom mieszkalny, drewn. z I ćw. XX w.	-
5	Bolęcín 9	obora mur. z I ćw. XX w.	-
6	Bolęcín 14	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
7	Bolęcín 36	dom mieszkalny, drewn. XIX/XX w.	-
8	Bolęcín 37	dom mieszkalny, drewn. z XIX/XX w.	-
9	Bolęcín 38	dom mieszkalny, drewn. z XIX/XX	-
10	Bolęcín	kapliczka przydrożna, mur. z 1932r.	
11	Borkowice	pałac, mur. z XIX w.	rej. zabytków 247/A/84 z 20.03.1984r.
12	Borkowice	dom rządcy, XIX w.	bardzo zły stan techniczny
13	Borkowice	czworaki podworskie, mur. XIX w.	Zły stan techniczny
14	Borkowice	stajnia, kam./mur. III ćw. XX w.	spichlerz, kon. XVIII w./pocz. XIX w. rej. zabytków 33/A/80 z 25.04.1980r.
15	Borkowice	karczma, mur. XIX w.	nie istnieje
16	Borkowice	kościół, mur. XIX/XX w.	rej. zabytków 32/A/80 z 25.04.1980r.
17	Kawy 10	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
18	Kawy 11	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
19	Kawy 12	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
20	Kochanów 9	dom drewn. I ćw. XX w.	-
21	Kochanów 29	dom mieszkalny, drewn. XIX/XX w.	-
22	Kochanów 42	dom drewn. I ćw. XX w.	-
23	Ninków	dwór, mur. 1914r.	
24	Ninków	łamus dworski, mur. I ćw. XX w.	pozostała ruina
25	Ninków	stodoła, zabud. gospod. dworu, drewn. I ćw. XX w.	nie istnieje
26	Ninków	kapliczka przydrożna, mur. I ćw. XX w.	
27	Ninków 12	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
28	Politów 1	dom mieszkalny, drewn. pocz. XX w.	-
29	Politów 2	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
30	Politów 8	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
31	Politów 9	dom mieszkalny, drewn. XIX w.	-
32	Politów 11	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
33	Politów 17	dom mieszkalny, drewn. pocz. XX w.	-
34	Politów 18	dom mieszkalny, drewn. z I ćw. XX w.	-
35	Politów 20	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
36	Politów 21	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
37	Politów 26	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
38	Politów 55	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
39	Politów 64	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
40	Politów 68	dom mieszkalny, drewn. I ćw. XX w.	-
41	Politów	figura św. Jana, mur. I ćw. XX w.	
42	Politów	figura, mur I ćw. XX w.	

43	Politów	kapliczka, mur. I ćw. XX w.	kapliczka niezidentyfikowana
44	Politów	figura Matki Boskiej, mur. 1918r.	
45	Radestów	dwór, mur. I ćw. XX w.	rozebrany
46	Radestów	oficyna dworska, mur. I ćw. XX w.	zniszczony
47	Radestów	lamus dworski, mur. I ćw. XX w.	zniszczony
48	Radestów	stajnia dworska, mur. I ćw. XX w.	zniszczony
49	Radestów	piwnica dworska, mur. I ćw. XX w.	zniszczony
50	Radestów	ogrodzenie dworu, mur. I ćw. XX w.	zniszczony
51	Radestów	stodoła dworska, mur. I ćw. XX w.	zniszczony
52	Radestów	młyn, mur. 2 ćw. XX w.	po poł. XX w.
53	Radestów	obora I mur. I ćw. XX w.	-
54	Radestów	obora II, mur. I ćw. XX w.	-
55	Radestów	dom mieszk. drewn. XIX/XX w.	-
56	Radestów	dom mieszk. drewn. XIX/XX w.	-
57	Radestów	figura Matki Boskiej, mur. z 1900r.	
58	Rudno I	dom mieszk., drewn. I ćw. XX w.	-
59	Rudno 34	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
60	Rudno 35	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
61	Rudno	figura Matki Boskiej, mur. z 1929r.	
62	Ruszkowice	dwór, mur. XIX w.	
63	Ruszkowice	oficyna dworu, mur. XIX w.	
64	Ruszkowice	czworak, mur. XIX w.	
65	Ruszkowice	obora w zabud. gospo. dworu, mur. XIX w.	
66	Ruszkowice	stajnia dworska, mur. XIX w.	Pozostała ruina
67	Ruszkowice	składzik, mur. XIX w.	
68	Ruszkowice	ruiny zabyt. gospo., mur. XIX w.	
69	Ruszkowice 2	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
70	Ruszkowice 27	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
71	Ruszkowice 40	dom mieszk. drewn. XIX/XX w.	-
72	Ruszkowice 41	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
73	Ruszkowice 43	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
74	Ruszkowice 50	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
75	Ruszkowice 60	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
76	Ruszkowice 68	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
77	Ruszkowice 69	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
78	Ruszkowice 92	dom mieszk. drewn. I ćw. XX w.	-
79	Ruszkowice	krzyż przydrożny, mur. I ćw. XX w.	
80	Ruszkowice	figura Matki Boskiej, I ćw. XX w.	
81	Rzuców	dwór II, mur. XIX w.	pensjonat
82	Rzuców	dwór drewn. I ćw. XX w.	rej. zabytków 276/A/84 z 20.11.1984r. i z 22.01.1997r.
83	Rzuców	bud. rządcy dworu, drewn. k. XIX w.	
84	Rzuców	zabud. gosp. przy domu rządcy, drewn. k. XIX w.	
85	Rzuców	wozownia mur. I ćw. XX w.	
86	Rzuców	zabud. gospo. dworu, mur. XIX w.	budynek przy pensjonacie
87	Rzuców	brama, mur. z 1905r.	
88	Rzuców	młyn, mur. I ćw. XX w.	
89	Rzuców	szkoła, mur. I ćw. XX w.	
90	Rzuców	leśniczówka „Gucin” z drzewa modrzewiowego, wybudowana w 1905r.	rej. zabytków A- 828 dec. nr 1501/08 z dnia 03.12.2008r.

91	Rzuców	Leśniczówka, murowany, Kon. XIX w.	Tzw. Dom lokaja i służbówka
92	Rzuców 43	dom mieszk. drew. I ćw. XX w.	-
93	Rzuców 55	dom mieszk. drew. I ćw. XX w.	-
94	Rzuców	figura Matki Boskiej, mur. z 1890r.	

- budynki wchodzące w skład dawnej zabudowy wiejskiej na terenie gminy Borkowice w większości przestały istnieć wskutek rozbiórek, zniszczenia spowodowanego brakiem remontów. Pozostałe straciły wartości zabytkowe ze względu na kompleksowe modernizacje z wymianą większej części autentycznej substancji (wymiana stolarki na nową, sidingi, kładzenie tynków, wymiana więźby dachowej i pokrycia dachowego) i zmianą bryły oraz planu.

**Obiekty dodane do gminnej ewidencji zabytków
Gmina Borkowice**

Lp.	Miejscowość	Obiekt, czas powstania	Uwagi
1.	Borkowice	Park, 2 poł. XIX w.	rej. zabytków 292/A z 19.07.1985 i 07.05.1998
2	Borkowice	Budynek plebanii, mur. 1916r.	
3	Borkowice	dawny dom parafialny, 1931r.	
4	Borkowice	Dawna Organistówka, 1919r.	
5	Borkowice	Pamiątkowy obelisk, 1928r.	
6	Borkowice	Figura św. Jana Nepomucena, kon. XVIII w.	
7	Borkowice	Cmentarz rzymsko- katolicki, 1 poł. XIX w.	
8	Borkowice	Kaplica grobowa Dembińskich, pocz. XX w.	
9	Borkowice	Cmentarz choleryczny, kon. XIX w.	
10	Borkowice	Kaplica, na tzw. Krakowej Górze, 1933r.	
11	Borkowice	Cmentarz tzw. „stary”	
12	Ruszkowice	krzyż pamiątkowy, 1928r.	
13	Rzuców	Krzyż żeliwny, 1859r.	
14	Rzuców	Park dworski, pocz. XIX w.	rej. zabytków 276/A/84 z 20.11.1984r. i z 22.01.1997r.